

Valčáková, Pavla

[Studiji [i.e. Studiji] z onomastyky ta etymolohiji [i.e. etymolohiji] 2005]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2007, vol. 56, iss. A55, pp. 364-366

ISBN 978-80-210-4335-0

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100958>

Access Date: 27. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

z neslovanských zemí, na jejichž teritoriu se nacházejí enklávy slovanských národů. Atlas jazyko-
vězeměpisnou metodou zpracovává nářečí všech slovanských jazyků. O realizaci tohoto projektu
bylo rozhodnuto na IV. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě v roce 1958, vlastní práce na sběru
materiálu začala v roce 1964.

Ve stejném roce byl iniciován druhý projekt, zabývající se srovnávací analýzou vývojových
tendencí polského a makedonského jazyka, na němž spolupracovala Polská akademie věd a Make-
donská akademie věd a umění. Projekt vedli B. Vidoeski (za makedonskou stranu) a Z. Topolińska
(za polskou stranu). Výsledkem je šestidílná monografie Polsko-makedonská srovnávací gramati-
ka, vydaná v letech 1984–2003.

V předkládané publikaci bylo záměrem autorů představit výsledky dlouholetého výzkumu na
pozadí celého slovanského areálu, přičemž využili bohatého materiálu SJA. Kniha má 92 stran a 15
mapových příloh. Po předmluvě a krátkém úvodu následují čtyři kapitoly zabývající se čtyřmi růz-
nými vokalickými jevy. Kapitoly jsou koncipovány jako komentáře k jednotlivým mapám. Všechny
kapitoly dodržují jednotnou strukturu: po stručné charakteristice sledovaného fonému je představen
jeho vývoj postupně ve třech slovanských areálech (jihoslovanském, západoslovanském, výcho-
doslovanském). Autoři u každého vokalického jevu odkazují na příslušný díl SJA, který se daným
jevem zabývá, a na mapy v něm.

První kapitola (s. 9–23) se věnuje krátkému a dlouhému vokálu **ě* / **ē*: (jať), jehož střídnice
jsou představeny na mapách 1–3.

Druhá kapitola (s. 25–42) je rozdělena na dvě části. První sleduje přední nazálu **ę*, druhá nazálu
zadní **ɔ*. Výklad se vztahuje k mapám 4–8. První čtyři mapy zachycují vývoj krátkých a dlouhých
nazál **ę* / **ɛ*: a **ɔ* / **o*:, poslední mapa ukazuje teritorium, kde jsou nosovky zachovány dodnes (tj.
lechické území, sev. část slovinských a již. část makedonských dialektů).

Třetí kapitola (s. 43–54) se zabývá jery, jejichž vývoj zachycují mapy 9 a 10. Doplnková mapa
11 představuje osud neprodlouženého šva na severozápadní periferii jihoslovanského areálu (část
kajkavského a slovinského území).

Poslední kapitola (s. 55–66) je rozdělena na dva oddíly, z nichž první je komentářem k mapám
12 a 13, které ukazují střídnice **br* / **br*, druhý oddíl vykládá vývoj **bl* / **bl* podle map 14 a 15.

Přestože autoři využili bohatého materiálu sebraného pomocí dotazníků SJA a odkazují na jed-
notlivé díly a mapy SJA, mapy v této studii nejsou přetištěné mapy atlasové, jsou to mapy přepraco-
vané a rozšířené. Zejména bylo potřeba doplnit bulharský jazykový materiál, protože v době vzniku
představované knihy Bulharsko spolupráci na SJA dočasně přerušilo, takže bulharský materiál na
mapách Atlasu není. Seznam všech pramenů, kterých autoři využili, najdeme za výkladovou částí
(s. 67). Následuje seznam bodů sítě SJA, kterou autoři použili při tvorbě map pro tuto knihu.

Předkládaná publikace je mimořádným přínosem pro studium slovanského vokalismus, autorům
se totiž díky důkladnému zpracování velkého množství materiálu podařilo na mapách a v jejich
komentářích uceleně obsáhnout slovanský areál v celé jeho šíři.

Petra Přadková

Studiji z onomastyky ta etymolohiji 2005. Nacional'na akademija nauk Ukrajinjy. Instytut
ukrajins'koji movy. Kolektyv avtoriv. Vidp. redaktor V. P. Šul'hač. 291 s. Kyjiv 2005. – ISBN
966–02–3762–6.

Ročenka uveřejňuje články zabývající se aktuální problematikou slovanské onomastyky a ety-
mologie. – V onomastické části se autorka **L. P. Vasyľ'evová** (*L'vov*) zabývá chorvatskými vlastními
jmény v současných chorvatských pravopisných příručkách. Všímá si u nich transkripcie a translite-
race, slovtvorby, fonetických zvláštností a morfologie. Pozornost věnuje také cizím jménům, která
v chorvatštině zdomácněla. — **S. O. Verbyčová** (*Kyjiv*) seznamuje s lingvistickou analýzou ukrajin-

ských oronym v Nízkých Karpatech (*Gymba, Gomba* < psl. **goba* ‘mohyla, vypouklina, pahorek’, *Kypryna* < psl. **kypr-* ‘něco zakřiveného’, *Plaša, Pleška* < psl. **ploskъ(jb)*, *Turča* < psl. **torъ*, *Šojan* < psl. <**strъmъ* aj.). Oronymum *Mykotyna* spojuje autorka s *mykaty* (< **mъčati, mъknuti* < ie. *(s)*meuk-* ‘být slizký, klouzat’). Lze doplnit lot. *muka* ‘zrádný močál, něco kluzkého’ z téhož indoevropského kořene. Význam ‘něco kluzkého, kluzký povrch’ odpovídá autorčinu výkladu oronyma *Mykotyna*. — **I. V. Jefymenková** (*Kyjev*) se zabývá historií variant sufixů dativu sg. u osobních jmen. V písemných památkách XIV. – XVIII. stol. se v antroponymech užívaly v dat. sg. tvary končící na *-u (-ju)* a *-ovy, -jevy, -evy*, přičemž tvary končící na *-u (-ju)* se vyskytovaly na větším teritoriu v delším časovém úseku. — **I. M. Železnáková** (*Kyjev*) uvádí už čtvrtou část materiálů pro historicko-etymologický slovník toponym Kyjeva. Tentokrát se věnuje vzájemnému vztahu historického názvu hory *Ščekovycja* a současného názvu *Skavyka* a dospívá k závěru, že se jedná o názvy od téhož kořene **kou-* ‘něco křivého, zahnutého, nerovného’ (**kōuk-*) s různými preformanty **Šče-* a **S-*. □ **O. I. Iliadi** (*Kyjev*) ve svém v pořadí už pátém příspěvku o slovanských toponymech na řeckém teritoriu pojednává o původu slovanských toponym. Některé etymologické výklady uvedl už Vasmer v publikaci *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941; např. u oikonym *Βεργουβίτσα, Σοποτόν* se výklady autora shodují s Vasmerovými, některé etymologie se však liší (např. topon. *Ζάβιτσα* spojuje Iliadi s *za-viti*, zatímco Vasmer myslí na *žaba, žabica*). Autor se o Vasmerově práci zmiňuje v prvním ze série příspěvků, tentokrát ji však bohužel nezmiňuje; srovnání jeho výkladů s výklady Vasmerovými i u dalších toponym by bylo jistě přínosem. □ **J. Matúšová** (*Praha*) se zamýšlí nad dosavadním výkladem pomístního jména *Bačov* jako deantroponyma. Předkládá vlastní výklad s předpokladem apelativního základu *bač-* ‘tůň, rybník, mokřina apod.’, který je doložen v mnoha toponymech. Doporučuje vždy zvažovat možnost výkladu pomístních jmen z apelativního východiska. □ **J. Malenínská** (*Praha*) poukazuje na absenci apelativních dokladů u některých starobylých českých zeměpisných jmen. Pro ilustraci uvádí čtyři česká toponyma, dosud spojovaná s osobními jmény nebo mající více etymologických výkladů (*Řepy, Kosoř, Řičany, Čerínka*) a uvažuje o jejich spojení s dnes již zaniklými topolexémy **žepa, *čer, *kosor(ec)* či **kosoří, *řič*. □ **J. O. Karpenko** (*Oděsa*) se zabývá historickou toponymií Karpat a podává na základě svých prací a s přihlédnutím k archeologickým a antropologickým výzkumům přehled historického vývoje oronym a hydronym na území ukrajinské části Karpat – od předindoevropských až po praslovanská. □ **R. M. Kozlovová** (*Gomel*) podává historickosrovnávací analýzu ruského hydronyma *Volga* a příbuzných názvů ve slovanských (především východoslovanských) a baltských jazycích. □ **L. P. Ostašová** (*Lvov*) uvádí přehled literatury zabývající se českými osobními jmény a příjmeními. K výčtu uvedených publikací lze doplnit knihu *Naše příjmení* od Dobravy Moldanové (Praha 2004) a doplněné, přepracované a aktualizované vydání publikace Miloslavy Knappové *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* (Praha 2006). □ **P. I. Ostaš** (*Lvov*) přináší už třetí část (v tomto sborníku poprvé) slovníku ukrajinských osobních jmen poloviny 17. století; tentokrát jsou to jména počínající písmenem V. Jednotlivá hesla uvádějí doklady jména a jeho variant v 17. století, příjmení utvořená z tohoto jména a památky, v nichž se jméno vyskytuje. Dále je pro srovnání uvedena podoba jména v současnosti, současná příjmení od tohoto jména a konečně paralely z jiných slovanských jazyků (většinou z běloruštiny a srbštiny). □ **S. M. Pachomová** (*Užhorod*) se zabývá užíváním a tvarem antroponymik v době před užíváním příjmení a jejich tehdejší úlohou v rozlišení starší a mladší generace v rodině. □ **J. P. Red’kva** (*Krakov-Černovci*) rekonstruuje oikonymický systém Lvova a okolí ve 14. století, kdy území patřilo Rusku. Tato skutečnost se projevila v pojmenování osad, jak ukazuje abecední seznam jejich názvů, který autor přikládá.

Druhá část sborníku je věnována etymologii a obsahuje pět příspěvků. **A. I. Iliadi** (*Kyjev*) se zabývá etymologií ruských dialektismů: *jorzát’, jeryznút’* ‘silně udeřit, nepokojně se vtřít’ (< psl. **dyrzati* < **der-/ *dyr-* ‘trhat, škubat, rvát apod.’) a *jólzat’, jelózit’* ‘lézt sem tam, plazit se’ (< ie. **d(h)el-/ *d(h)l-* ‘sekat, řezat’). U obou slov předpokládá autor ztrátu anlautového *d-* a sekundární

protetické *j-*. Jeho výklad tak vylučuje názor, že *jorzát'* a *jólzat'* jsou varianty téhož kořene s disimilační záměnou *r/l*, jak soudí ve svých etymologických slovnících např. Preobraženskij, Brückner nebo Machek. — **O. P. Karpenková** (*Kyjev*) se zamýšlí nad etymologií r. *balagán* (*bologán*, *bulugán*, *balgán*, *bolgán*, *bulgán*) 'provizorní stavba (stánek, bouda, chlév apod.)', přejatého do ruštiny z turkotatarských jazyků. Slovo se rozšířilo do všech východoslovanských jazyků, do polštiny a bulharštiny; existuje i jako toponymum a antroponymum. — **M. Bjeletičová** (*Bělehrad*) uvádí archaické srbsko-ukrajinské paralely: srb. dial. *čavèdati* 'vadnout, schnout' a ukr. dial. *čav'jadity* 'stonat, vadnout', srb. dial. *kavèdati* 'živořit, těžce žít' a ukr. dial. *(za)kav'jadity* 'usoužit se' (které shodně se Šulhačem spojuje s ukr. dial. subst. *čyv'eda*). Jde o slova s rozdílnými prefixy *ča-*, *ka-* od kořene **ved-*, který je u *vednoti*. Od intenziva *veděti* jsou ukr. tvary s *-yty*, od iterativa **vedati* pak srb. tvary s *-ati*. — **E. S. Otyn, L. P. Borysova** (*Doněck*) uvedli zajímavé doklady z materiálu k historicko-etymologickému slovníku ukrajinského žargonu. Některá slova byla do žargonu přejata z ruských nářečí; např. *ambál* 'čahoun, bidlo', 'fyzicky silný muž nebo chlapec' přešlo do zločineckého žargonu z jihoruských nářečí, kde znamená 'přístavní dělník, nakladač zboží na loď'. — Jindy slovo proniklo do zločineckého žargonu z profesního slangu, např. *asěj* 'cizinec' pochází ze slangu ruských námořníků, odkud se do ukrajinského žargonu zločinců dostalo přes severozápadoruské dialekty. Slovo vyložil už Dař, který je spojil s často užívaným úslovím anglických námořníků *I say*. — Ukr. žargonové *pacán* 'kriminální autorita, neformální vůdce v nápravných zařízeních' vykládá Trubačev (ve Vasmerově slovníku) z *pac-*, které je v *pacjúk* 'krysa', s expresivním sufixem *-an*. Autoři navrhuji jako výchozí jidiš *poc*, slovo mnoha významů, původně 'mužské přirození'. Obě slova se objevují i v žargonizované hovorové řeči – *poc* jako vulgarismus, *pacan* jako součást hovorové řeči a nářečí. — **V. P. Šulhač** (*Kyjev*) doplňuje etymologickým komentářem některé západovolyňské dialektismy, dosud bez etymologie, které má za slova praslovanského původu. Např. pro ukr. dial. *bájbur* 'hromotluk, kolohnát, lamželezo', 'povaleč' konstruuje psl. **bьlburь* s předpokládaným fonetickým vývojem *-ьl- > -al- > -aj-*, pro ukr. dial. *vudbóvčyty* 'ohrnout, našpulit rty' psl. **otьbьlčiti*, pro ukr. dial. *vudzám* 'spodní část kmene stromu' psl. **otь zemь*. Ukr. dial. *vužuzica* 'pohrabáč na prohrabávání kamen' řadí k psl. **obžegь* apod. — Ale např. ukr. dial. (volyňské) *bóchan* 'veliký pšeničný chléb', které autor spojuje s p. dial. *belch* 'břicho, střeva', je asi ve skutečnosti z českého *bochník*, *bochan*, *bochánek* 'veliký kulatý chléb'. Ve volyňské části Ukrajiny žije komunita Čechů (tzv. volyňští Čechové), kteří sem patrně tento výraz přinesli. Etymologie by pak byla stejná jako u č. *bochník*, *bochan*, kde jde o staré přejetí ze střhn. *fochenz* 'druh koláče, bílý chléb'. Do středohornoněmeckého nářečí slovo přešlo z latiny, srov. lat. *focacius* (*panis*), od *focus* ' krb' (v. Machek s.v. *bochník*). — Dosud nejasné ukr. dial. *hájdur* 'silné konopné stéblo', 'vysoký člověk' autor řadí k psl. **gьld-urь*, kam podle jeho názoru patří i ukr. dial. *hólda* 'vysoký člověk' a r. dial. *gajdúk* 'silný urostlý chlapec'. Ruský dialektismus však asi nelze oddělit od ruského spisovného *gajdúk* 'bojovník proti turecké nadvládě v balkánských zemích', přenes. 'lokaj'. Ruské slovo je, jak Vasmer ve svém etymologickém slovníku uvádí, přejato prostřednictvím ukrajinjštiny a polštiny z maďarského *hajdú* 'zbojník, bojovník proti Turkům', které je známé jako výpůjčka ve většině slovanských jazyků.

Třetí část sborníku už tradičně patří zprávám a recenzím, čtvrtá, materiálová část sborníku obsahuje tři slovníčky z Volyňské oblasti: slovníček mikrotoponym vesnice Čeremošne (**I. D. Skoruk, V. O. Skoruk**), vlastní jména obyvatel vesnice Svitjaz'ki Smoljari (**S. K. Bohdanová**) a příjmení obyvatel vesnice Zubyl'nens'koji (**V. O. Jacij**).

Pavla Valčáková (valcakova@iach.cz)